

В.А. Мусійчук

ПРОБЛЕМА ПЕРЕДАЧІ В'ЄТНАМСЬКИХ ВЛАСНИХ НАЗВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Номинація відтворює зв'язок між формою та змістом мовного знака. Залежно від номінації розділяють загальні та власні назви. Загальні назви позначають певну множину предметів. Власні назви індивідуально позначають предмет. Референтами власних назв можуть бути люди, тварини, організації, компанії, географічні та астрономічні об'єкти, кораблі та ін. До власних назв також можна зарахувати назви книг, фільмів, інших творів мистецтва та літератури. Власні назви як лексична категорія мають складні формальні, змістові, асоціативні характеристики, знання яких надзвичайно необхідне у процесі подолання мовних та міжкультурних бар'єрів [Ермолович 2001, 7–11].

Через те що власні назви закріплюються за предметом в індивідуальному порядку, вони в принципі мають служити для позначення цього предмета не лише в одному окремому мовному середовищі, а й в інших мовних та культурних середовищах. Отже, власні назви – це об'єкт мовного запозичення. Стосовно перекладу з однієї мови на іншу прийнято говорити про передачу власних назв.

Проблема передачі власних імен та назв при перекладі актуальна для будь-якої мови. У наш час глобалізації та всесвітньої інформації неможливо уникнути цієї проблеми. Новини з іноземних країн, досягнення науки і техніки, міжнародні договори, іноземні документи – всі ці види інформації обов'язково містять імена людей, географічні назви, назви організацій, установ тощо. Для уникнення непорозумінь та плутанини необхідно мати уніфіковану систему передачі власних назв однієї мови засобами іншої мови.

Багато непорозумінь та помилок, що трапляються при передачі власних назв, пов'язані не тільки з помилками перекладачів, журналістів та інших мовних посередників, а і з глибинними причинами, що

властиві запозиченню як явищу міжмовної комунікації. Прагнення зберегти за об'єктом унікальне ім'я передбачає цілий ряд завдань. На жаль, ці завдання неможливо реалізувати в повній мірі через ряд об'єктивних обмежень [Ермолович 2001, 14].

Мета цього дослідження полягає у формулюванні основних завдань для вирішення вищевказаної проблеми у площині в'єтнамських власних назв в українській мові.

Написання запозичень та власних назв є досить специфічною проблемою, недарма правила написання чужомовних слів у правописних довідниках здебільшого формулюються окремо. Проте в українському правописі звертає на себе увагу майже повна відсутність зауважень щодо правил написання слів, запозичених зі східних мов. В «Українському правописі» знаходимо лише спеціальну згадку з цього приводу про вживання (відповідно до вимови) літери *и* «у словах, запозичених зі східних мов, переважно тюркських: *башкир, гиря, калмик, кинджал, киргиз, кисет, кишлак*» [Український правопис 2007, 101], а також поодинокі власні назви, які наводяться разом з європейськими іменами, наприклад, для ілюстрації передачі *g* та *h* за допомогою українського *г*: *Гіндустан, Магомет* (поруч з *Гаага, Греція, Гомер*) – або *ph* та *f* за допомогою *ф*: *Фірдоусі, Філіппіни* (поруч із *фабрика, фонетика, Флоренція*) [Український правопис 2007, 98–99], що демонструє орієнтацію винятково на відтворення літер латинської графіки (тобто не береться до уваги, що слова східного походження часто пов'язані зовсім з іншими системами письма) і регулювання написання цих слів незалежно від їхнього походження. Для порівняння: у цьому ж правописі окремо наводяться правила передачі деяких німецьких, англійських, голландських дифтонгів, сполучень приголосних (нім. *ei*, англ. *w, th*, франц. *ll* та *ill*), обумовлюється навіть пе-

редача довгих голосних у прізвищах та іменах, запозичених з фінської та естонської мов [Український правопис 2007, 103], не кажучи вже про окремі параграфи щодо правопису слов'янських прізвищ та географічних назв.

Щодо власних назв в'єтнамського походження в чинному українському правописі є два зауваження. По-перше, «окремо пишуться складові частини корейських, в'єтнамських, бірманських, індонезійських особових назв: *Кім Ір Сен, Пак Ті Вон, Хо Ши Мін, Гнуєн Конг Хоан, У Ну Мунг, Фетай Чотінучит*» [Український правопис 2007, 114]. По-друге, «прикметники від китайських, корейських, в'єтнамських та індонезійських особових назв пишуться разом: *Мао Цзедун – маоцзедунівський, Кім Ір Сен – кімрсенівський*» [Український правопис 2007, 115]. Причому серед двох в'єтнамських імен, наведених у цих прикладах (*Хо Ши Мін, Гнуєн Конг Хоан*), в одному з них очевидна помилка: правильно не *Гнуєн*, а *Нгуєн*. Адже за будь-яких правил транслітерації у в'єтнамській мові є лише прізвище *Нгуєн*, а сполучення літер *gn* (*гн*) просто не існує. На жаль, цей помилковий приклад в'єтнамського імені кочує з одного видання правопису до іншого.

Назва країни *В'єтнам* в «Українському правописі» міститься у параграфі про передачу в іноземних власних назвах літери *e* та дифтонга *ai*, де зазначається, що «після апострофа, *e, i, ÿ, ь* пишеться *e*, а не *e*» [Український правопис 2007, 102]. Проте у слові *В'єтнам* у мові-джерелі ми маємо не *e* і не *ai*, а дифтонг *ie*.

Отже, проблема передачі в'єтнамських власних назв для української мови є актуальною і потребує вирішення. Крім того, уніфікована система передачі власних назв певної іноземної мови українською мовою забезпечує чистоту та грамотність мови. Більше того, в контексті сучасних правописних дискусій і процесів реформування українського правопису, які значною, а може, й визначальною мірою спрямовані на перегляд написання слів іншомовного походження (нагадаємо про всім відомі варіанти *Європа – Европа, міфологія – мітологія, азійський – азіатський*), ця проблема набуває ширшого характеру, що спонукає до розгляду сформульованої теми у світлі певних загальнолінгвістичних положень.

Мовні знаки мають форму і зміст. При перекладі загальних назв з однієї мови на іншу частіше за все передається лише зміст, а форма опускається. При передачі власних назв ситуація інша. Тут частіше маємо справу з формою слова. Форма мовного знаку подвійна: графічна та фонетична. Виходячи з цього, виділяють три основні способи передачі власних назв у перекладі:

- транслітерація (відтворення графічної форми);
- транскрипція (відтворення фонетичної форми);
- калькування (відтворення змісту).

При транслітерації іноземні власні імена та географічні назви передаються літерами українського алфавіту без врахування особливостей вимови: *Hông hà – Хонгха*.

Транскрипція полягає у фонетичній передачі імені, тобто так, як воно звучить іноземною мовою: *Nguyêñ Nhu Ý – Нгуєн Ньї І, Nam Cao – Нам Као*.

Два зазначені вище способи перекладу часто об'єднують під єдиною назвою транскодування. Розрізняють чотири види транскодування:

- транскрипція;
- транслітерація;
- змішане транскодування (переважне застосування транскрипції з елементами транслітерації);
- адаптивне транскодування (коли форма слова у вихідній мові дещо адаптується до фонетичної та/або граматичної структури мови перекладу) [Карабан 1999, 21].

Переклад шляхом калькування полягає у дослівному перекладі власного імені по частинах з наступним складанням цих частин в одне ціле: *sông Hồng – Червона ріка, sông Đà – Чорна ріка*.

Кожен із зазначених способів має свої переваги та недоліки. Калькування у власних назвах зустрічається досить рідко і не може замінити транскодування.

Щодо транслітерації, то порівняймо можливості українського та в'єтнамського алфавітів для забезпечення транслітерації власних назв.

В'єтнамська національна писемність «куокнги» (quốc ngữ) на основі латинської абетки виникає в кінці XVII століття завдяки зусиллям португальських і французьких місіонерів та місцевих християн.

Однак лише на початку ХХ ст. латинізоване в'єтнамське письмо офіційно приходить на зміну китайській (ханван) та в'єтнамській (ном) ієрогліфічній писемності. Сучасний в'єтнамський алфавіт має 29 літер, серед яких 22 латинські літери без діакритик, 7 літер з діакритиками:

Aa Ăă Ââ Bb Cc Dd Đđ Ee Êê Gg Hh Ii Kk Ll Mm Nn Oo Ôô Ơơ Pp Qq Rr Ss Tt Uu U'ư Vv Xx Yy..

Крім того, є 9 лігатур із двох літер і 1 лігатура з трьох літер:

ch, gh, gi, kh, ng, ngh, nh, ph, th, tr.

А також використовується 5 символів на позначення тонів (шостий тон не позначається на письмі):

/, \, ~, ;, ?.

Хоча в'єтнамський алфавіт зроблений на основі латинського, в ньому відсутні літери F, J, W і Z, але вони інколи використовуються при написанні іноземних назв та імен.

На позначення приголосних звуків використовується 27 літер та лігатур, голосних – 12 літер.

Сучасна українська абетка складається з 33 літер, які вживаються для позначення на письмі 38 фонем. 21 літера позначає приголосні звуки (б, в, г, ґ, д, ж, з, к, л, м, н, п, р, с, т, ф, х, ц, ч, ш, щ), 10 – голосні звуки (а, е, є, и, і, ї, о, у, ю, я). Крім того, використовуються буквосполучення *дз, дж, ьо, йо*, а також апостроф, що регламентується окремими нормами правопису [Півторак 2000].

З вищенаведеного видно, що графічні засоби в'єтнамської та української мов значно відрізняються. Окрім того, «чиста» транслітерація може спотворити вимову слова до невпізнанності.

«Чиста» транскрипція також часто є недосяжною, через те що фонологічні системи різних мов настільки специфічні, що їхні звуки не можна зіставити у взаємно однозначну відповідність. Тому існує поняття практичної транскрипції, яка має на меті передачу (приблизного) звучання мовної одиниці з використанням орфографічної системи мови-реципієнта і в той самий час містить певні елементи транслітерації. Завдяки елементам транслітерації можна встановити вихідну форму назви у мові оригіналу. При цьому практична транскрипція, на відміну від наукової

транскрипції та транслітерації, не припускає використання додаткових знаків, тобто має здійснюватися винятково засобами алфавіту мови, що запозичує. Для прикладу, практична транскрипція чужомовних слів українською мовою використовуватиме тільки 33 літери української абетки без жодних додаткових знаків. Фонема, яких немає у мові, що запозичує, замінюють близькими до них за звучанням.

Практичну транскрипцію використовують у спеціальній літературі, при перекладах номенклатурних списків, прейскурантів, технічної документації, для географічних карт, атласів, туристичних путівників тощо.

Чинний український правопис передбачає, що «географічні назви слов'янських та інших країн передаються в українській мові відповідно до вимог практичної транскрипції» [Український правопис 2007, 116]. Щоб транслітерувати чужомовне ім'я чи назву літерами української абетки з урахуванням їхнього звучання, треба записати транскрипцію вихідного тексту, а потім за встановленими правилами передати транскрипційні знаки літерами української абетки. Ці правила встановлюють однозначну відповідність між транскрипційними знаками певної мови і літерами української абетки. Відповідність між ними така, що українськомовний звук, позначений певною українською літерою, є найближчий до звука мови оригіналу, позначеного відповідним транскрипційним знаком [Рекомендації...].

Для відтворення іншомовних імен та назв українською мовою Державним департаментом інтелектуальної власності рекомендовано дотримуватися таких принципів:

- **опосередкованість** (іншомовні імена і назви треба транслітерувати через посередництво транскрипції, записаної міжнародними транскрипційними знаками);
- **безпосередність** (транслітерування здійснюють без посередництва інших мов);
- **однозначність** (кожному транскрипційному знакові чи знакосполучі відповідає лише одна українська літера чи літеросполука);
- **точність** (українська транслітерація повинна якомога точно засобами української мови передавати вимову назв мовою оригіналу);

▪ **традиційність** (правила повинні якомога менше суперечити наявній практиці транслітерування);

▪ **нормативність** (транслітерація має статус українського тексту і повинна бути узгоджена з чинним українським правомислом);

▪ **простота і зручність застосування** (правила транслітерування повинні бути максимально прості і легкі для користувача) [Рекомендації...].

Слід зазначити, що нині в українській мові не існує уніфікованої практичної транскрипції для передачі в'єтнамських власних імен та назв. Тому, на жаль, кожен передає ці власні назви як може. От і виникають такі курйози, що одного й того самого прем'єр-міністра В'єтнаму (*Nguyễn Tấn Dũng*) українські ЗМІ називають то *Нгуєн Тан Зунг* [Ukrainews], то *Нгуєн Тан Дунг* [УНІАН], то *Нгуєн Тан Зунг* [Посольство...]. Перший президент В'єтнаму і однойменне місто в СРВ також фігурують під двома іменами: *Хо Ши Мін* та *Хо Ши Мін* (місто *Хошимін* та *Хошимін*).

Проблема розробки практичної транскрипції з в'єтнамської мови полягає у її діалектному різноманітті. У в'єтнамській мові традиційно виділяють три основні діалекти: північний, центральний та південний.

Розглянемо основні діалектні відмінності на фонетичному рівні. Північний діалект (а саме ханойська говірка) є фонетичною літературною нормою. Проте у цьому діалекті багато літер вимовляються однаково: *d/gi/r – /z/, s/x – /s/, ch/tr – /c/*. Тому при транскрипції з північного діалекту виникає багато омонімів, а їх і так у в'єтнамській мові не бракує.

З моменту об'єднання країни у 1975 році ведеться політика стандартизації в'єтнамської мови. І все ж у центральній та південній частинах країни існують канали теле- і радіомовлення, які використовують місцеву норму вимови. Фонетичні відмінності між діалектами наявні як у системі тонів, так і у вимові деяких приголосних та голосних звуків.

Тони. У північному діалекті розрізняють 6 різних тонів: рівний, висхідний, спадний, низхідно-висхідний, висхідний переривчастий і різко спадний (важкий). У діалекті Центрального В'єтнаму науковці виділяють три або іноді чотири тони. У південному ді-

алекті розрізняють п'ять тонів. Через те що в українській мові немає такого явища, як тони і їх неможливо передати графічними засобами української мови (не використовуючи спеціальних символів), ми не будемо зупинятися детально на цьому аспекті.

Початкові приголосні. У північному діалекті літери *s* та *x* вимовляються однаково як [s], тоді як у центральному й південному *s* – це [ʃ], а *x* – [s]. Літери *d*, *gi* та *r* у північному діалекті всі три відповідають звуку [z], а в південному *d* – [z], *r* – [ʒ] або [r], *gi* – [j]. Вимова *ch* та *tr* у північному діалекті практично не розрізняється. Найчастіше вони вимовляються як [tʃ]. У південному діалекті *ch* – [tʰ], *tr* – [tʃ]. У південному діалекті початковий приголосний *q* вимовляється як [wa], [wi], [we], у всіх інших діалектах – [k]. У південному діалекті *v* вимовляється як [j], у всіх інших – [v].

Фінали. У центральному та південному діалектах комбінація *anh* вимовляється як [án]. Тобто [a] стає коротким відкритим, а [ŋ] змінюється на [n]. Комбінація *inh* вимовляється як [ɪn] або [án]. Тобто [i] переходить в [ɪ] або в короткий [ə], а [ŋ] змінюється на [n]. У південному діалекті *an* завжди вимовляється як [ang], *án* як [áng], а *ân* як [âng]. Тобто скрізь [n] змінюється на [ŋ]. У центральному та південному діалектах *c* і *t* вимовляються як [c]. У південному діалекті *ch* вимовляється як [t], плюс до цього голосний перед ним вимовляється коротко.

Голосні і дифтонги. У північному діалекті, відповідно до закону збереження довготи складу, у сполученні *au* [a] виголошують коротко, а [u] довго. Відповідно у сполученні *ai* [a] вимовляється довго, а [i] коротко. У південному діалекті цієї відмінності немає, [a] скрізь вимовляється довго. У деяких південних районах [ê] вимовляється як [σ]. На півдні існує тенденція вимовляти дифтонги *iê* та *uo* дуже коротко [Nguyễn Văn Lương].

Отже, сучасна літературна в'єтнамська мова спирається на ханойську говірку північного діалекту. У той же час письмова форма літературної мови базується на звуковому складі центрального діалекту та тональній схемі північного діалекту. Писемність кюокнги часто «диктує орфоепічну наддіалектну норму» [Ремарчук 2003]. У північному діалекті втрачені протиставлення, які позначаються на письмі: *d/gi/r – /z/*,

s/x – /s/, ch/tr – /c/. У деяких говірках півдня втрачені інші протиставлення, наприклад d/gi/v – /j/. Загалом, протиставлення, які є у написанні, у багатьох діалектних говірках зберегли розрізнявальну функцію, проте вимова у кожній говірці різна. Тому при укладанні практичної транскрипції з в'єтнамської мови варто розглядати як літературну вимову, так і можливість залучення деяких аспектів інших діалектів.

Окрім різних способів передачі власних назв, також існує проблема запозичення цього прошарку лексики в українську мову опосередковано. Тут можна виділити кілька основних варіантів:

1) Транслітерація з російської мови.

Росія має давні традиційні зв'язки з В'єтнамом, які активно розвиваються і в наш час. Багато імен в'єтнамських історичних діячів та назв пам'яток культури потрапило до української мови саме завдяки науковим дослідженням російських вчених. Наприклад, *повстання сестер Чинг (hai bà Trưng)*, *імператор Чан Нян Тонг (Trần Nhân Tông)* тощо. «Однак фонетика української мови радикально відрізняється від російської (можна сказати, багато в чому протилежна їй у межах кирилиці. Наприклад, в українській мові слова як написані, так і звучать, нема акання і німих голосних у ненаголошених складах, дзвінки приголосні на стиках слів не оглушуються (окрім деяких діалектів), наявний звук «г» та багато іншого. Однією з таких відмінностей є той факт, що в українській мові тонкі голосні після шиплячих звучать. Наприклад, у слові «жінка» чи «миші» «і» після шиплячих не огрубляється в «и», а залишається тонкою» [Японська фонетика...]. Тому проста транслітерація в'єтнамських власних назв із російської – не найкращий вихід із ситуації.

2) Запозичення з французької мови.

Відомо, що В'єтнам довгий час був під владою французьких колонізаторів. Необхідно зазначити, що французьке панування мало не лише негативні наслідки для в'єтнамського народу, а й позитивні. Саме французьким ученим та місіонерам європейці завдячують знайомству з раніше невідомою в'єтнамською мовою та культурою. Зокрема, вплив французького читання спостерігаємо в імені в'єтнамського вождя Хошіміна. Адже в'єтнамську вимову цього

імені по-українськи можна транскрибувати так: *хо-чі-мін* (або *хо-ті-мін*).

3) Запозичення через англійську мову.

Більшість в'єтнамських власних імен та назв в англійській мові передаються транслітерацією. Причому, оскільки в'єтнамці також послуговуються латинською абеткою, англійська транслітерація зводиться до того, що повністю переписуються літери, присутні у в'єтнамській власній назві, проте відкидаються усі діакритичні знаки. Чимало таких прикладів можна знайти в рекламних буклетах та на веб-сайтах туристичних компаній, які перекладають багато інформації з англійської мови. Таким чином, наприклад, замість курорту Нячанг (Nha Trang) з'являється Нха Транг. Людина з найдовшим волоссям у світі Чан Ван Хей (Trần Văn Hải) у новинах ТСН перетворюється на Тран Ван Хей [Новини...].

4) Запозичення через інші мови.

Через недостатню кількість фахівців із в'єтнамської мови в Україні багато інформації про В'єтнам потрапляє до української мови опосередковано, через різні європейські та східні мови.

Інша особливість в'єтнамських власних назв полягає у традиції передавати ці назви з інших мов. Наприклад, назви буддійських божеств та канонів для українців уже звичні в санскритському прочитанні. У В'єтнам же буддизм прийшов двома шляхами – з Індії та з Китаю. Тому значна частина буддійських термінів та імен у в'єтнамській мові має китаїзовану вимову, що значно відрізняється від санскриту. У такому разі перед перекладачем з в'єтнамської мови постає нелегке завдання – зіставити в'єтнамську назву із санскритською, щоб представити її українцеві у звичній для нього формі. Наприклад:

Bồ tát – Бодхісаттва, Phật A di đà – Амітабха, Phật Thích ca mâu ni – Шак'ямуні.

Така сама проблема виникає і з деякими назвами історичних діячів, династій і територій, спільних для Китаю та В'єтнаму. В'єтнам 1000 років був під китайським пануванням. Отже, частина китайської історії – це також і в'єтнамська історія. Однак в Україні китайською історією почали цікавитись раніше за в'єтнамську, тому традиційно усі династії передаються у китайському читанні: *царство Веї (Ngũy), територія Цзяочжоу (Giao Châu).*

Отже, у дослідженні зазначені основні української мови. Вирішення цих проблем проблеми, які виникають при передачі потребує глибоких лінгвістичних досліджень в'єтнамських власних назв та імен засобами та аналізу фактичного матеріалу.

ЛІТЕРАТУРА

Ермолович Д.И. Имена собственные на стыке языков и культур. Заимствование и передача имен собственных с точки зрения лингвистики и теории перевода. Москва, 2001.

Карабан В.І. Посібник-довідник з перекладу англійської наукової і технічної літератури на українську мову. Київ – Кременчук, 1999.

Новини від ТСН // <http://tsp.ua/tsikavinki/u-v-yetnami-pomerla-lyudina-z-naidovshim-volossyam-u-sviti.html>

Пивторак Г.П. Український алфавіт // **Українська мова: Енциклопедія**. Київ, 2000.

Посольство України в Соціалістичній Республіці В'єтнам // <http://www.mfa.gov.ua/vietnam/ua/publication/content/11579.htm>

Рекомендації щодо транслітерування літерами української абетки власних назв, поданих англійською, французькою, німецькою та італійською мовами // Офіційний веб-портал Держдепартаменту інтелектуальної власності // <http://www.sdip.gov.ua/ua/transliteruvannja.html>

Ремарчук В.В. Фонетическое письмо на латинской основе как системообразующий фактор современной вьетнамской культуры: тез. докл. // Ин-т стран Азии и Африки при МГУ, Ломонос. чтения – 2003. Секция Востоковедение // <http://www.iaas.msu.ru/res/lomo03/remarchuk.html>

Український правопис. Київ, 2007.

УНІАН новини ЄС // <http://eunews.unian.net/ukr/detail/192983>

Японська фонетика та українська транслітерація // http://uanime.org.ua/article/jap-ukr_translit.html

Nguyễn Văn Lương. Bài giảng phương ngữ học. Hà Nội, 1999.

Ukranews // <http://ukranews.com/uk/news/world/2009/12/15/8116>